

בודפשט

(Budapest). בירת הונגריה, על שתי גדות הדנובה. ב' מורכבת מאיחוד הערים בודה.

אבודה

(Obuda) ופשט (Pest). הישוב הקדום באתרה היתה אקינק (אקוינקום Acquincum) הרומית. העיר ההונגרית הוקמה במאה העשירית, וב- 1876 היתה לבירת ממלכת הונגריה שבמסגרת קיסרות ההבסבורגים.

יהודים ישבו באקוינקום הרומית. במאה ה- 12 קמה בבודה קהילה יהודית, ומאז, פרט לשנים 1348-1360, ישבו בעיר יהודים. ב- 1880, שנים מספר אחרי איחודן של שלוש הערים לב', ישבו בה כ- 70,000 יהודים, שהיו חמישית מכלל תושביה. בתוך 30 שנה גדל מספר היהודים כמעט פי שלושה, וב- 1910 הגיע ל- 200,000 – 23% מתושבי העיר. בין שתי מלחמות-העולם היו 200,000 יהודי ב' 44% מכלל היהודים בהונגריה שבגבולותיה המצומצמים, והעיר היתה אחד ממרכזי היהודים הגדולים ביותר באירופה. הריבוי הטבעי בקרבם היה שלילי, שיעור נישואי התערובת היה גבוה (באמצע שנות ה- 30 – כחמישית מכלל הנישואין), וכן גדל מספר המתנצרים. היהודים מילאו תפקיד חשוב בפיתוח כלכלת ב' ובחיי התרבות בה, וכן הקימו מוסדות סוציאליים ומוסדות תרבות יהודיים רבים.

משנת 1938 נחקקו שלושה חוקים אנטי-יהודיים, ויהודי ב', שרובם נמנו עם המעמד הבינוני, סבלו מאוד, ביחוד מאבטלה. ב- 1940 נתנה הקהילה סיוע ל- 17,000 נפש, בסך כלל של 100,000 דולר. ואולם, משהורע מאוד מצבם של היהודים בשאר ארצות אירופה היה מצבם היחסי של יהודי ב' טוב, הן מבחינה חומרית והן מבחינת ביטחונם.

בסוף שנות ה- 30 הגיעו לב' כ- 5,000 פליטים יהודים מגרמניה ומאוסטריה ואחר-כך מפולין. לפליטים סייעו כמה ארגוני סעד, ובהם לשכת הסעד של יהודי הונגריה (Mipi Magyar) (Izraelitak Partfogo Irodaja), ועדת סעד אורתודוקסית בראשותו של פלפ פרוידיגר, מפעל הסיוע היהודי ההונגרי (Orszagos Zsido Segito Akcio), 'ועדת העזרה וההצלה', וכן הג'וינט האמריקני. בששת החודשים הראשונים של המלחמה נתן הג'וינט 47,000 דולר. משהחל גירוש יהודי סלובקיה להשמדה נמלטו יהודים רבים מסלובקיה להונגריה, ורובם של 6,000-8,000 הפליטים הללו הגיעו בסופו של דבר לב'.

עם כיבוש הונגריה בידי הגרמנים ב- 19 במרס 1944 הוחמר מצב היהודים בצורה חריפה. הוקמה מועצה יהודית מרכזית (Zsido Tanacs), בראשותו של המנהיג הניאולוגי שמו שטרן, והיא היתה אחראית הן ליהודי ב' והן להעברת הצווים לידי המועצות היהודיות ברחבי הונגריה. ב- 22 במרס הוצא צו לסגירת כל בתי-העסק היהודיים בהונגריה, ובב' נסגרו 18,000 בתי-עסק כאלה. מאות יהודים נעצרו במחנה קישטרצ'ה. בעקבות התקפות מטוסי בעלות-הברית פקד סגן שר הפנים לסלו אנדרה ב- 12 באפריל שבתוך 24 שעות תמסור

הקהילה היהודית בב' 500 דירות ללא-יהודים שדירותיהם נהרסו בהפצצות. לפני שנסתיימה הארכה שניתנה לקהילה העלה אדולף איכמן, האחראי להוצאת ה'פתרון הסופי' לפועל בהונגריה, את המכסה ל-1,500.

מאמצע אפריל ומשך חודשי יוני ויולי 1944 רוכזו היהודים ברחבי הונגריה ושולחו בשיטתיות להשמדה, ואולם, באותו גל ראשון של השמדת יהודי הונגריה לא רוכזו יהודי ב' בגטו: השלטונות פיזרו אותם ב- 2,639 בתים בכל רחבי העיר, והבתים הללו סומנו במגן-דוד. בימים 17-24 ביוני עברו היהודים להתגורר בבתים הללו, על 33, 294 הדירות ו- 70,197 החדרים שבהם. כעבור זמן קצר שולחו 17,500 יהודים מסביבות ב' לאושוויץ. ב- 7 ביולי הורה עוצר הונגריה, מיקלוש הורטי, להפסיק את שילוח היהודים להשמדה, ובכך הציל לשעה את שאר יהודי ב'.

בעת ההפסקה בשילוחים להשמדה עשו יהודי ב' מאמצים להישאר בחיים, וברבים ניסו לזכות בחסינות משילוח להשמדה, בעיקר על-ידי השגת תעודות טבילה לנצרות או תעודות חסות ממשלתיות מכל הצווים נגד היהודים. כמה קבוצות, כגון 'ועדת העזרה וההצלה', וכן תנועות נוער ציוניות, המשיכו בעבודת ההצלה שבה עסקו כבר בעת הגירושים. ב- 15 באוקטובר 1944, כאשר הודיע הורטי שממשלתו פורשת מחברותה ב'ציר' עם גרמניה, צהלו יהודי ב' משמחה. ואולם, כבר למחרת היום הופל משטרו של הורטי, וקמה בחסות הגרמנים ממשלה של מפלגת 'צלב החץ' בראשותו של פרנץ סלשי וליהודי ב' נשקפה הסכנה החמורה ביותר.

בימיה הראשונים של הממשלה החדשה נרצחו כ- 600 מיהודי ב'. מיד אחרי-כן גויסו יהודים לבניית ביצורים מול הצבא האדום המתקדם. ב- 8 בנובמבר חודשו הגירושים. יותר מ- 70,000 יהודים נלקחו למפעלי הלבנים באובודה (Obuda), ומשם הוצעדו רגלי אל עבר הגבול עם אוסטריה. המצעד הרגלי (Fussmarsch), כפי שכונה אותו גירוש, ארך עד 24 בדצמבר. בינתיים, ב- 13 בנובמבר, הורה 'צלב החץ' להקים גטו, ועד 2 בדצמבר רוכזו בו רוב היהודים חסרי החסינות. לגטו היו ארבעה שערים ראשיים, ברחוב ושלני, ברחוב נודאוטי סבו, ברחוב נודדיופה וברחוב קישדיופה (Kisdiofa, Nagydiofa, Nagyatadi) (Szabo, Wesselenyi). הגטו חולק לעשרה אזורים, ובכל אחד מפקד איזור. הוקמה גם משטרת גטו, ואולם, שלא כמשטרות אחרות שהוקמו בגטאות בפולין. לא שותפו אנשיה באיסוף יהודים לשילוחים. מטבחי ציבור ובית-חולים שירתו את תושבי הגטו. בחודשי דצמבר 1944 – ינואר 1945 גברו פעולות האלימות של אנשי 'צלב החץ', וכ- 10,000-20,000 יהודים נורו על גדות הדנובה.

הנציגים הדיפלומטיים של מדינות ניטרליות, וביניהם נציג ה'צלב האדום' פרידריך בורן, ראול ולנברג ופר אנגר משוודיה, קרל לוץ משוויץ, אנג'לו רוטה, הוננציו של הוטיקן, וולדמר לנגלט ואסטה ניאילסון מהצלב האדום השוודי, עשו מאמצים גדולים להציל את יהודי ב'. ברוב פעולותיהם סייעו להם חברי 'ועדת העזרה וההצלה', ובייחוד אוטו קומיי, חברי תנועות הנוער

הציוניות, מועצת היהודים וכן יהודים לא מאורגנים. גם ארגונים נוצריים, במיוחד 'אגודת הרועה הטוב' (Jo Pasztor) שבראשות הכומר גבור סטלו, וכן מנזרים ומנזרי נשים, סייעו ליהודים. פעולות ההצלה התמקדו במאמץ להבטיח שהיהודים לא יפלו לידי הנאצים או לידי אנשי 'צלב החץ', ושיהיה להם מזון, מיקלט ודלק עד לבואו של הצבא האדום.

תכופות מחו הדיפלומטים באוזני הממשלה על היחס ליהודים. בסיועם של מצילים יהודים שונים הושגו וחולקו מזון, תרופות ודלק. נעשו מאמצים להבטיח יהודים מפני גירוש על-ידי הנפקת תעודות חסות (Schutzpasse) מטעם ממשלות וסוכנויות ניטרליות. השווייצים הנפיקו 7,800 תעודות חסות, השוודים 4,500, הוטיקן 2,500, הפורטוגלים 700, הספרדים 100, ותנועות הנוער הציוניות זייפו והפיצו כ- 100,000 תעודות חסות, בעיקר שווייציות. בעלי תעודות חסות היו נתונים להגנת הדיפלומטים, ותכופות התגוררו בשגרירויות, בקונסוליות ובסניפיהן. הגדול בבניינים המוגנים היה 'בית הזכוכית' בוודס אוטצה (Vadasz Utca) ובבניין הסמוך לו, שהיו בחסות שווייץ ו- 3,000 יהודים מצאו שם מיקלט. הושגו בניינים מיוחדים ובהם התגוררו 5,000-6,000 ילדים, מוגנים מהעברה לגטו ומפגיעות אנשי 'צלב החץ'. נוסף לכך השתמשו בתעודות חסות כדי להחזיר לב' מגורשים לפני שהגיעו אל הגבול. תכופות סייעו גם לבעלי תעודות חסות מזוייפות. בנובמבר הוקם 'גטו בין-לאומי' מיוחד לבעלי תעודות חסות ולבני משפחותיהם. לא תמיד כובד מעמדם האקסטרטוריאלי של אום בניינים, ויושביהם נפלו קורבן לאלימות אנשי 'צלב החץ'.

ב- 26 בדצמבר 1944 השלים הצבא האדום את כיתורה של ב', ב- 18 בינואר 1945 שיחרר את פשט וב- 13 בפברואר שיחרר את בודה. אין נתונים מדויקים על מספר היהודים ששרדו בעיר, אך נראה שבעת שחרורה היו כ- 70,000 יהודים בגטו, כ- 25,000 בחסות דיפלומטית וכ- 25,000 הסתתרו, תכופות עם תעודות מזוייפות של 'ארים' – בסך-הכל כ- 120,000 נפש.

אחרי המלחמה שוקמו מוסדות הקהילה היהודית בב', בית-המדרש לרבנים חידש את פעולתו והוא המשיך בה גם אחרי שכונן בהונגריה משטר קומוניסטי. ב- 1950 התאחדו האורתודוקסים, הסטטוס-קוו (בין קונסרווטיוויים לאורתוקסים) והניאולוגים לקהילה אחת. בשנים הראשונות אחרי המלחמה עלו רבים מאוד מיהודי ב' לישראל וכן היגרו רבים לארצות אחרות.

בסוף שנות ה- 80 ישבו בב' כ- 60,000 מתוך 80,000 יהודי הונגריה.